

A könyvtári pálya mint hivatás

Dietmar WIEGAND

A Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie c. folyóiratban (1974. No.1. 28-35.p.) megjelent cikket (Der Bibliothekar-Beruf als Profession. Soziologische Konzeptionen und ihre Anwendbarkeit auf den bibliothekarische Beruf) MOLNÁR Ágnes tömörítette.

Mivel járul hozzá a szociológia, elsősorban az angolszász szociológia a könyvtároshivatás helyzetének jobb megértéséhez és milyen lehetőségeket kínál a hivatás továbbfejlesztéséhez? Az újabb külföldi hivatásszociológia eredményeinek átvétele az NSzK-ban még épen csak megindult, a könyvtároshivatásra való alkalmazásukat pedig ezután kell elvégezni.

Hosszadalmas és gazdag irodalmat eredményező vita folyt a két alapfogalomnak: a hivatásnak mint magasabb rendű foglalkozásnak és a hivatássá válás folyamatának (professzionizáció) a meghatározása körül.

A professzionizáció fejlődési fokai Th. Caplow szerint a következők:

1. Szervezet létrehívása, bizonyos elemi követelményekkel a tagsággal szemben.
2. Névváltoztatás, hogy a hivatást elhatárolják egy korábbi, alacsonyabb státusú foglalkozástól és monopolizáljanak bizonyos meghatározott feladatokat és címet.
3. Hivatásetikai kódex kidolgozása és elterjesztése. E kódex a hivatás funkcióját a közjólét szolgálatával azonosítja.
4. Kitartó politikai agitáció az új hivatás elhatárolásának törvényes megerősítésére. A jogszabály a hivatás címének viselését vizsga letételéhez köti.
5. A hivatás szabályainak hivatásetikában való összefoglalása.

H. L. Wilensky a professzionizációt a következő lépcsőfokokban jelöli meg: 1. A funkcióknak főhivatásban (egész napos elfoglaltságban) való összefoglalása. A fejlődés e kezdeti stádiumában a hivatás gyakorlói más szakmabeliekből rekrutálódnak. 2. Oktatási intézmények létrehívása az utánpótlás biztosítására. Az oktatók a mozgalom lelkes irányítói, vagy valamilyen új technika uttörői vagy a kettő egy személyben. A tudásanyag bővítése, főiskolai fokozatok és címek létesítése, az oktatói funkciók főfoglalkozássá tétele. 3. Szakmai szervezetek (szövetségek) létrehozása. Kampány a szakma tevékenységi területének egyértelmű meghatározására, névváltoztatás. Gyakran belső harcok a hivatás különböző képzettségű gyakorlói és a hasonló munkát végző kívülállók között. Rutinmunkák átutalása alacsonyabb foglalkozási ágban dolgozók körébe. Kemény konkurrenciaharcok a szomszédos szakmákkal. 4. Állami engedélyezés, a saját cím törvényes védelme, a hivatás gyakorlásának megtiltása a szakmán kívüliek számára.

A leíró jellegű hivatásszociológia képviselőinek nem sikerült megegyezésre jutniok sem a professzionalizáció, sem a hivatás egyöntetű meghatározásában. Hatalmas táblázatok készültek arról, hogy a hivatás különböző ismertetőjegyei hányszor fordulnak elő az irodalomban.

A definíció körüli zsákutcából az un. "strukturafunkcionalizmus" keres kiutat. A leíró hivatásszociológiánál magasabb absztrakciós szinten a hivatás néhány lényeges jegyének meghatározására szorítkozik. B. Barber 4-ilyet említ: 1. Nagyobb és rendszerezett tudás- (ismeret-) anyag. 2. Inkább a kollektív, mintsem az egyéni érdek szem előtt tartása. 3. A magatartás fokozott önkontrollja, hivatásetikai kódex és hivatásszervezet segítségével. 4. Pénzbeli vagy egyéb jutalmazás az egyén érdekének szolgálatában.

A döntő lépést a hivatás ismertetőjegyeinek rendszerezésére W. J. Goode tette meg. Konceptiójában két fő ismertetőjegy szerepel, az alábbi jellemzőkkel: 1. A tudásra való beállítottság (tudásorientáció): nagyobb, rendszerezett, absztrakt ismeretanyag megléte. Ennek bizonyos konkrét problémákra való alkalmazása. Megegyezés e problémáknak az ismeretekkel való megoldhatóságában és e problémamegoldó ismeretek monopolizálásában. Az ismeretanyag előállítása és továbbadása a hivatáson belül. - 2. A szolgálatra való beállítottság (szolgálat-orientáció): A szakmabeliek illetékessége az ügyfél szükségleteinek meghatározásában, szemben ennek kívánalmaival. Önzetlenség (készség gazdasági veszteségek elfogadására) mint eszménykép és alkalmilag mint tényleges magatartás. Pozitív és negatív szankciók a szolgálat ideáljának követésére, illetve nem követésére.

E jellemzők némelyikébe már konfliktuselméleti szempontok is bekerültek. Ez az elmélet abban különbözik a strukturafunkcionalistól, hogy a társadalomnak inkább a változását, semmint a stabilitását igyekszik magyarázni.

A konfliktuselméleti beállítottságú hivatásszociológia egyik alaptétele az un. "basic tension": a szolgálat (teljesítmény) létrehozója ("termelő") és átvevője ("fogyasztó") közötti alapvető ellentét, továbbá annak meghatározása, mi tekinthető szolgálatnak és milyen formában kell teljesíteni. Ebben az elméletben az autonómia (önkontroll) a hivatás legfőbb kritériuma.

T. J. Johnson a szolgálat "termelője" és átvevője közötti alapvető feszültség megoldásának 3 történeti típusát különbözteti meg: 1. A termelő maga határozza meg mind az átvevő szükségleteit, mind az ezekről való gondoskodás módját. 2. Az átvevő határozza meg mind saját szükségleteit, mind kielégítésük módját. 3. Egy harmadik "fél", konkrétan az állam vagy valamilyen hivatalos vagy félhivatalos szervezet lép közbe és oldja meg a termelő és átvevő közötti feszültséget. Az intézményes szabályozás spektruma igen széles, s egészen a saját kezelésbe vételig terjedhet. E. Freidson rámutat, hogy a magánpraxist folytató orvosok tekintélye éppúgy az állam által szavatolt szabályokon nyugszik, mint a közhivatalnokoké.

Napjainkban valamely hivatás annyi autonómiával rendelkezik, amennyit az állami szabályozás - törvényekben és rendeletekben - neki ítél. Az autonómia foka attól függ, mennyiben sikerül a hivatáscsoportnak az illetékes állami szervek előtt bebizonyítani, hogy autonómiája közérdek. A speciális és rendszerezett ismeretanyag megléte a konfliktuselmélet képviselői szerint nem elegendő, mivel kevésbé megfogható és erősen manipu-

lálható. A szolgálatra való beállítottság új értelmet nyer, ha nem pusztán altruizmust értünk alatta, hanem - szemben a személytelen szolgálattal - személyre szóló szolgálatot. A hivatás-státus a konfliktuselmélet értelmében az autonómiával azonos. Cikkíró ezzel a megállapítással megoldottnak tekinti a professzionalizáció sokat vitatott problémáját.

A hivatásszociológiai koncepcióknak a könyvtároshivatásra való részletesebb alkalmazása és könyvtárosshociológia kidolgozása ma még nem megoldható feladat. A cikkíró csak vázlatosan vet fel és bocsát vitára néhány gondolatot és kérdést.

A könyvtároshivatás autonómiájának problémája utal a könyvtáros és könyvtárhasználó közötti "alapvető feszültségre". Az a kérdés, mennyiben ismeri el a törvényhozó és a használó a könyvtárosok illetékességét annak meghatározásában, mi tekinthető könyvtári szolgálatnak és milyen formában nyújtandók a szolgáltatások. Tanulságosak ebből a szempontból az olvasó kutatás eredményei.

Az állammal való tárgyalásokban stratégiai jelentősége van a könyvtárosok tudás- és szolgálat-orientációjáról alkotott kép tökéletesítésének.

Vajon a tudás-orientáció a könyvtártudománynak egyetemi diszciplínaként való elfogadását jelenti-e és a Goode-féle értelmezésben az ismeretanyag nemcsak létrehozását, hanem a napi könyvtári munkában való alkalmazását is? S vajon megoldhatók e gyakorlati munka problémái a tudásanyag alkalmazásával? Vajon a szolgálat-orientáció a "személyre szóló szolgálatot" jelenti-e, a minőségi tájékoztatást, a használók képzését az egyetemi oktatás keretében?

E kérdésekre a könyvtárosok közötti további vitákban kell keresni a választ.